

Laisvės paslaptis
yra draᅗsa

Laisvės paslaptis yra drąsa

Daliai Kuodytei atminti

2024

Leidinį parengė Vygaudas Meškauskas
Redagavo Inga Videikaitė
Leidykla „FRISKAS“, 2024
Atspausdinta 150 leidinio ekzemplierių

*„Kuo jus labiau motyvuos meilė, tuo
drąsiau ir laimingiau jausitės“*

- Dalai Lama

Rita KUODYTĖ

Iš senelio Dalios patriotizmas

Nuo to laiko, kai Dalia išmoko skaityti, tai tapo vienu iš jos mėgstamiausių užsiėmimų. Skaitė išskirtinai tik tai, kas jai patiko.

Senelis Pranciškus (tremtinys Pranciškus Kuodis) buvo vienas pirmųjų, kuris supažindino Dalią su knygomis, ir tai turėjo didelės įtakos jos aistrai istorijai.

Pirmą kartą savo skaitymo gabumus Dalia pademonstravo būdama trejų metų. Kaip pasakojo mama, jai sugrįžus iš gimdymo namų su manimi, Dalia padarė staigmeną – vedžiodama pirštuku eilutes, ji perskaitė visą eiliuotą pasaką „Meškiukas Rudnosiukas“.

Kiekvieną sekmadienį Kaune su seneliu eidavo į bažnyčią. Po to Dalia pasakodavo: „Jau šiandien, kad giedojom su seneliu! Visi nustojo giedoti, o mes vis dar giedam!“. Iš senelio Dalios patriotizmas, knygos. Jis dešimt metų lageryje praleido su maldaknyge, kurią vėliau ir perdavė Dalytei.

Prisimenu, nuo mažens, paklausta kuo norės būti, Dalytė užtikrintai atsakydavo – direktore! Dirbti nereikės – tik vadovauti... Įdomu, kad jos vaikiška svajonė išsipildė – viename savo gyvenimo etape ji tapo Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro 1 direktore. Tik, oi, kaip ji klydo, kad nereikės dirbti...

1 Toliau tekstuose vartojama santrumpa *Genocido centras arba Centras*.

Rita ir Dalia vaikystėje, 1970 m., Kaunas

Dalia su tėveliais Kazimiera ir Vytautu Kuodžiais, 1964 m., Kaunas

Giedrūda KAZONIENĖ

Tapome ne tik kursioškėmis, bet ir kambarioškėmis

Netikėtas telefono skambutis ir prašymas, kuris mano mintis nukėlė į 1982 metus. Dalia... prašymas sugrįžti į tuos laikus, kai likimas sukryžiuojo mano ir Dalios kelius. Mintys užsisuko, landžiojo po atminties kerteles – kada, kas, kaip, kur, Tu, Dalia, atsiradai mano gyvenime.

1982-ųjų spalio. Tuometinis Vilniaus valstybinis Vinco Kapsuko universitetas (dabar Vilniaus universitetas) atidarė parengiamąjį skyrių, kuriame galėjo studijuoti jaunuoliai (-ės) po armijos ar darbininkai, norėję siekti aukštojo mokslo. Būtina sąlyga – darbo stažas arba išstarnautas laikas tarybinėje armijoje turėjo būti ne mažesnis nei vieni metai.

Iš visos Lietuvos egzaminus išlaikėme ir į parengiamąjį skyrių įstojome apie 30 žmonių. Taip mes susitikome su Dalia. Gavome bendrabučius Antakalnyje. Kambarius paskyrė atsitiktine tvarka. Tapome ne tik kursioškėmis, bet ir kambarioškėmis. Bendrabučio kambaryje gyvenome trise (Giedra, Dalia, Edita). Gyvenau su Dalia kartu neilgai, pusmetį, bet man persikėlus į kitą kambarį, mūsų ryšiai nenutrūko, tik laiko bendrauti liko mažiau.

Praėjo 40 metų, sunku prisiminti smulkmenas, bet vieną tikrai pamenu – bet kokią problemą, iškilusį buitinį klausimą sprendavome

visos kartu, be pykčio. Nepamenu piktos Dalios. Linksmos sielos žmogutis. Dalia buvo kompanijos žmogus.

Buvome bohemiškas (gerąja prasme) jaunimėlis: džinsai, ilgi megztiniai ar palaidinės, palaidi plaukai. Labai mėgome rytais pamiegoti. Tad į paskaitas keltis buvo sunku. Mūsų kursui buvo paskirtas labai griežtas kuratorius (Ambrasevičius, vardo nepamenu), kurį gerbėme, bet ir privengėme nusižengti jo taisyklėms – reiklumas sau. „Jei to neturėsite, nieko nepasieksite“, – sakydavo jis. Matyt, kad Dalia tai labai gerai įsiminė, tad paskaitų stengdavomės nepraleidinėti. Kaip ir daugelis jaunimo, mėgome vakarėlius, bet tam laiko nuo studijų likdavo nedaug.

Baigę parengiamąjį kursą buvome suskirstyti į specializacijas, kurios ir turėjo nulemti, kokiam VU fakultete toliau studijuosime: istorijos, žurnalistikos, biologijos, bibliotekininkystės. Moksluose Dalia buvo labai atsakinga ir žingeidi, mėgo nagrinėti istorinius šaltinius, tad, matyt, tai ir paskatino pasirinkti istoriko specialybę. Visos trys sėkmingai išlaikėme egzaminus ir tapome VU Istorijos fakulteto studentėmis. Istorijos specialybę galėjai pasirinkti tik labai gerai išlaikęs baigiamuosius egzaminus, kurių buvo keturi. Dalia, pamenu, išlaikė aukščiausiu pažymiu (5 balų sistemoje). Nesistebiu, kad baigusi universitetą dirbo atsakingus, daug žinių, analizių reikalaujančius darbus, užėmė aukštus postus. Ji to pasiekė tik dėl savo atkaklumo, kruopštumo, žingeidumo.

Baigėme parengiamąjį skyrių, Dalia pateko į pirmą istorikų grupę, aš – į trečią. Naujos pažintys, draugai, tad mūsų artimi ryšiai nutrūko. Tapome tik kursioškėmis.

Su kurso draugėmis VU bendrabutyje. Iš kairės G. Valančiūtė-Kazonienė,
D. Kuodytė ir D. Jankutė. 1982 m., Vilnius

Dalia su kurso draugėmis, 1982 m., Vilnius

Algis KAŠĖTA

Laisvė visuomet turi savo kainą

Su Dalia artima bičiulystė užsimezgė nepriklausomybės pradžioje, permainingų 1991-ųjų vasarą. Išgyvenome audringą metą – tvyranti įtampa ir neapibrėžtumas po sausio įvykių, medininkų žudynės, paskutinės sovietų imperijos konvulsijos – žlugęs pučas (perversmas) Maskvoje ir žaibiškas Lietuvos pripažinimas pasaulyje...

Tokiame įtemptame geopolitiniame kontekste mes, jauni istorikai, degėme noru daryti tai, kas atrodė neatidėliotina ir svarbu. Rūpėjo patiems sužinoti ir tiesos ištroškusiai visuomenei papasakoti apie mažai žinomą, herojišką bei tragišką mūsų istorijos tarpsnį – partizaninį karą Lietuvoje.

Dirbau Kultūros paveldo inspektoriumi Varėnos rajone, buvau ką tik baigęs Vilniaus universitetą, kuriame apsigyniau diplominį darbą apie partizaninį karą Pietų Lietuvoje. Dalia tuo metu buvo Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos (LPKTS) Tremties ir rezistencijos muziejaus Kaune vadovė.

Niekada neklausiau Dalios, kas ją pakvietė į šias pareigas, tačiau kas formavo jos pasaulėžiūrą, nesunku nuspėti. Dalios teta Julija Kuodytė – sesuo Ksavera – buvo odontologė, vienuolė, pagrindinės spaudos rengėja ir platintoja, aktyvi katalikiško ir tautinio pasipriešinimo sovietinei okupacijai dalyvė. Teta buvo stipri asmenybė, pasižymėjo

oria laikysena, giliu dvasingumu. Jos namuose, tarp savųjų, buvo kalbama apie tautos ir bažnyčios reikalus, saugumo persekiojimus. Dalia apie tetulytę Juliją užsimindavo su didžiausia pagarba.

Partizaninio karo tyrinėjimai

Dalia buvo entuziastingai pasinėjusi į partizaninio karo tyrinėjimus. Ją žavėjo partizanų ir jų ryšininkų pasišventimas laisvės kovai. Pagerbti ir įamžinti jų aukas ir atminimą ji laikė savo ir visų mūsų pareiga. Su keletu bendradarbių intensyviai važinėjo po Lietuvą rinkdama antisovietinio pagrindžio veiklą liudijančius atsiminimus iš buvusių politinių kalinių ir tremtinių.

1991 m. pabaigoje atsivėrė naujos mokslinių tyrinėjimų galimybės, šalies valdžiai perėmus KGB pastatą Gedimino prospekte Vilniuje. Tuomet buvome įleisti dirbti į buvusį sovietinio saugumo archyvą (dabar – Lietuvos ypatingasis archyvas). Jis buvo įrengtas pastato rūsyje.

Dalia apie ketverius metus du kartus per savaitę atvažiuodavo visai dienai dirbti šiose buvusiose KGB kalėjimo kamerose su įvairiausiomis saugumiečių sudarytomis bylomis (asmens, agentūrinėmis, sekimo ir t. t.). Peržiūrėjome tūkstančius įvairių bylų, kuriose, beje, rasdavome ir autentiškų partizanų dokumentų bei nuotraukų. Daliai kaip istorikei ir žurnalo redaktorei tie metai buvo labai vaisingi. Savo žinias ir mokslinius tyrinėjimus ji sudėjo į knygas, dokumentų rinkinius, visuomenei aktualią publicistiką. Su kolegomis buvo išleista fundamentali ginkluoto antisovietinio pasipriešinimo studija „Lietuvos partizanai 1944–1953 m.“, kuri tapo pagrindiniu šaltiniu visiems vėlesniems tyrinėtojų darbams. Dalios „arkliukas“ buvo tema apie vyriausiosios partizanų vadovybės kūrimą ir karinių struktūrų centralizaciją bei ryšius su užsieniu.

Labai intensyviai, nuo ryto iki vakaro, archyve dirbo ne tik dėl žingeidumo ir užsidegimo. Tuometiniam Premjerui Algirdui Brazauskui

vaizdžiai išsireiškus, kad buvusius KGB dokumentus geriau sudegti, supratom, kad greitai galime prarasti galimybę patekti į archyvą. Daug archyvinės medžiagos talpinome Dalios iniciatyva pradėtame leisti moksliniame publicistiniame istorijos žurnale „Laisvės kovų archyvas“ (1991–2013). Jame buvo tyrinėjama pasipriešinimo sovietų ir nacių okupaciniams režimams istorija. Spausdinami archyviniai dokumentai, atsiminimai, moksliniai straipsniai. Būdama leidinio vyr. redaktore (1991–1996), Dalia į redakcinę kolegiją subūrė aktyvius rezistencijos tyrinėtojus, skatino juos žurnale publikuoti visuomenei aktualią tyrimų medžiagą. Žurnalas buvo paklausus, leidinio tiražas siekė nuo 1500 iki 10 000 egzempliorių. Kiek tai kainavo vyr. redaktorei laiko ir sveikatos, galima tik nuspėti...

Iki išnaktų sėdėdavo prie redaguojamų tekstų darbe, nešėsi pundus dokumentų į namus. Aptardavome naujienas telefonu vėlai vakare – tai tapo tradicija. O naujienų buvo daug. Žmonės atnešdavo nuotraukas, dokumentus, kartais gaudavome iš palėpės ištrauktą ar iškastą iš žemės partizanų dokumentų. Užsukus pas Dalią į muziejuką Kaune, pasitikdavo tabako dūmų užsklanda, rasdavau bičiulę paskendusią dokumentų šūsniuose kiek pavargusiomis akimis, bet visuomet su valiūkiška šypsena. Cigaretės ir kava buvo ištikimi jos „draugai“, pagalbininkai, padėdavę ištverti milžiniškus darbo krūvius.

Būdama dešiniųjų pažiūru, Dalia sutikdavo dalyvauti tos politinės pakraipos partijų rengiamose konferencijose apie antisovietinį pasipriešinimą, dekomunizaciją ir pan. Aktyvi pilietinė pozicija lėmė, kad ji domėjosi ne tik pokario, bet ir naujausios istorijos aktualijomis. 1995–1996 m. jai teko atlaikyti nemenką psichologinį spaudimą dėl kelių išleistų dokumentų rinkinių apie KGB agentų „Kliugerio“ ir „Chario“ veiklą. Ta tema Seime vyko ir pirmoji Dalios spaudos konferencija. Šiame gyvenimo etape Dalia sutiko daug nuostabių žmonių. Dalis jų buvo svarbūs jos gyvenime, o galbūt net paliko pėdsaką jos pasaulėžiūroje. Buvo nesvarbu amžiaus skirtumas – tai buvo jos sielos draugai. Nors keletą ryškesnių asmenybių norisi paminėti.

Tvirta bičiulystė buvo užsimezgusi su Jonu Pajauju (1906-1999), anti-sovietinio ir antinacinio pasipriešinimo dalyviu, kalėjusiu Štuthofe, gyvenusiu Švedijoje. 1948-1949 m. jis globojo į Vakarus atvykusį Lietuvos partizanų įgaliotinį Juozą Lukšą-Skrajųną (beje, Dalios mėgstamas herojus).

Daliai jis patikėjo tvarkyti savo asmeninį archyvą ir žinoma juo naudotis. Labai šilti ryšiai siejo su dviem pagrindinėmis J. Žemaičio-Vytauto ryšininkėmis Nina Nausėdaite (1924-2004) ir Marijona Žiliūte (1906-1994). Pačia artimiausia drauge Daliai tapo Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė. Buvusi antisovietinio pogrindžio dalyvė, politinė kalinė, dirbo komisijoje KGB veiklai tirti KGB archyve.

Nijolė turėjo įgimtą literatūrinį talentą. Paskatinta Dalios pradėjo rašyti publicistinius straipsnius į žurnalą „Laisvės kovų archyvas“. Vėliau parašė puikius analitinius darbus – „Pasipriešinimo istorija: 1944-1953 metai“, „Žuvusiųjų Prezidentas: Jono Žemaičio biografija“ ir kitus.

Iš Kauno į Vilnių

Genocido centro vadovo skyrimas Seime visada turėjo politinį atspalvį, 1997 m. pavasarį Centro direktore Dalia buvo patvirtinta dešiniųjų partijų valdomos daugumos, tačiau jau už keleto metų Centro vadovė įgijo autoritetą ir tarp kairiųjų politikų. Pirmiausia dėl kompetencijos ir objektyvios laikysenos.

Jos dėka Centras tapo solidžia ir tarptautiniame lygmenyje pripažinta institucija.

Daug laiko ir pastangų atėmė ir kitos pareigos, ji buvo paskirta Lius-tracijos komisijos, priimančios buvusių sovietinių specialiųjų tarnybų agentų pripažinimų ir „prisipažinimų“ pirmininke.

A. Ramanausko-Vanago žūties minėjimas. Iš kairės
J. Andriškevičius, A. Kašėta ir D. Kuodytė. 1997 m., Vilnius

N. Gaškaitė ir D. Kuodytė Prezidentūroje, 2000 m., Vilnius

Spaudos konferencija LR Seime. Iš kairės B. Gajauskas, D. Kuodytė,
A. Kašėta ir D. Stancikas. 1995 m., Vilnius

Žinant Dalios principingumą, jai kaip vadovei ganėtinai gerai sekėsi ne tik auginti ir stiprinti Centrą, bet ir išvairuoti, apsaugoti jį nuo įvairių politinių skersvėjų bei „kreivų“ interesų. Čia padėdavo jos argumentuota ir tiesi pozicija.

Tiesioginė atskaitomybė Seime irgi buvo tam tikra apsauga - vienu ypu vadovo nepakeisi, bet bandymų buvo. Pavyzdžiui, vienas Premjeras norėjo Centrą iškelti iš Vilniaus Senamiesčio į užkampį, o pastatą parduoti bankui. Daliai nesutikus talkinti, prasidėjo tam tikras spaudimas - Valstybės kontrolės patikros pirminė išvada buvo akivaizdžiai pritempta. Dalia buvo labai susinervinusi. Su išvadų kopija ir Dalios parengtomis pastabomis nuvykau pas Valstybės kontrolės vadovą. Pastarasis nemaloniai nustebo dėl keistų, nepagrįstų vertinimų ir vėliau užtikrino skaidrų vertinimo procesą.

Po beveik dešimties metų vadovavimo centrui, Dalia prasitarė, kad jaučiasi išsisėmusi, norėtų keisti savo darbo sritį ir išbandyti save naujose veiklose. Artėjo 2008-ųjų metų parlamento rinkimai. Gavęs entuziastingą savo kolegų, Liberalų sąjūdžio rinkimų štabo, pritarimą, pakviečiau Dalią su mūsų sąrašu kandidatuoti į Seimą. Į jos abejones atsakiau, kad ji, kaip ir daugelis, dažnai kritikuoja parlamentarų sprendimus, o čia atsivertų galimybės realizuoti savo patirtis ir idėjas. Žinoma, buvau tikras, kad Dalia sustiprins mūsų sąrašą ir pritrauks daugiau rinkėjų. Ne paslaptis, kad laisvės kovų temą politiniame lauke visą laiką stengėsi monopolizuoti viena politinė jėga. Dalios įsiliejimas į liberalų komandą daug kam buvo staigmena.

Gyvenimo pokyčiai

Pradėjusi dirbti Seime, Dalia pasirinko Žmogaus teisių komitetą, nes buvo aktyvi žmogaus teisių ir laisvių gynėja. Ji buvo viena ir Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo iniciatorių. Nuoširdžiai siekė, kad smurtą šeimoje patiriančios moterys gautų iš valstybės institucijų įvairialypę pagalbą. Pasisakė už LGBTQ bendruomenės teises būti

viešumoje, kalbėti apie savo problemas ir pasirinkti saviraiškos formas. Ne tik pritarė LGBTQ bendruomenės eitynėms, bet solidarizuo- damasi – pati jose dalyvavo. Tokiai pozicijai reikėjo tvirtų įsitikinimų ir drąsos, nes dalis visuomenės priešiška nusiteikusi homoseksualių žmonių atžvilgiu. Dėl tokios pozicijos Dalia pajuto dalies artimų žmonių „atšalimą“, tačiau savo principinių nuostatų neatsisakė ir tvirtai jas gynė.

Ji buvo nuoširdi silpnų ir engiamų žmonių, bendruomenių ir tautų užtarėja. Seime vadovavo dviem sudėtingoms tarpparlamentinėms grupėms – ryšiams su siekiančiu laisvės Tibetu ir armėniškuoju tarptautinės bendruomenės nepripažintu Kalnų Karabachu (Arcachu). Ji kartu su bendraminčiais sėkmingai organizavo Dalai Lamos vizitą į Lietuvą ir apsilankymą Seime, vienintelė iš Lietuvos politikų lankėsi Arcache, dėl ko nebuvo patenkinta dalis Seimo vadovybės.

2009–2012 m. Garliavos įvykiu Dalia iš karto užėmė aiškia poziciją, gindama L. Stankūnaitę ir jos teisę atgauti dukrą. Agresyvios „violetinės bangos“ kontekste, pradžioje, net kai kurie valstybės vado- vai pataikavo „pedofilų sąmokslu“ įtikėjusių žmonių miniai. Dalia ne kartą buvo sulaukusi įvairių grasinimų, bet per daug to nesureikšmin- davo. Vėliau savo dėmesį sukcentravo ir į socialinius klausimus, buvo deleguota į Socialinių reikalų komitetą.

Dalia buvo vertinama partijos kolegų, jai buvo patikėta prieš rinkimus parengti Liberalų sąjūdžio socialinę programą, o partijos suvažiavime ji buvo patvirtinta kaip šešėlinė Liberalų vyriausybės Socialinių reikalų ir darbo ministre.

Deja, „MG Baltic“ korupcinis skandalas, kuriame pagrindiniu kalti- namuoju tapo partijos pirmininkas, kuris sugriovęs visuomenės apklausose pirmaujančios Liberalų sąjūdžio komandos galimybes for- muoti Vyriausybę. Beje, Dalia, kad ir labai nepalankiame liberalams politinio skandalo kontekste, gerai pasirodė rinkimuose. Fabijoniškių

apygardoje nurungė tokius žinomus politikus kaip A. Paulauskas ar G. Paluckas. Visgi, liko antroje vietoje. Nebuvo smagu...

Kur kas skaudžiau išgyveno vėliau patirtą kolegų abejingumą, kai reikėjo adaptuotis prie naujų gyvenimo aplinkybių. Socialinio statuso pasikeitimas įtakojo ir draugų rato pokyčius.

Gaila, kad Daliai tapus brandžia politike, sukaupus vertingą žinių bagažą, turint puikių idėjų, jos patirtis ir energija nebuvo pasitelkta. 2022 m. už reikšmingą indėlį tiriant ginkluoto pasipriešinimo istoriją, didelę išliekamąją vertę turinčius istorinius veikalus, už visuomeniškai aktualią publicistiką ir veiklą, ugdančią visuomenės pilietiškumą, tautinę savimonę, istorinę atmintį, skiepijančią meilę ir ištikimybę Lietuvai, Daliai Kuodytei skirta Adolfo Ramanausko-Vanago premija.

Dalia, jau sunkiai sirgdama, pati daug aukojo Ukrainos kariams surado ir daugiau pagalbos šaltinių iš Jungtinėse Amerikos Valstijose. Kovojančios Ukrainos padėka ir medalis, atkeliaavę į Lietuvą, jau nespėjo pasiekti Dalios rankų...

Dalia pasitiko tautos atgimimą su teisingu vertybiniu багаžu. Ji buvo idealistė, turėjo brandžius patriotinius ir pilietinius principus. Žodžiai Tėvynė, Laisvė, Tiesa jai nebuvo abstrakčios sąvokos – tikėjo tuo, ką darė, ir atsiduodavo darbui visa savo esybe. Jautė moralinius įsipareigojimus savo valstybei. Kiekviename naujame gyvenimo etape ji rado būdų kaip kūrybingai ir aktyviai save išreikšti. Viliuosi, kad ateityje jos nuopelnai Lietuvai bus tinkamai įvertinti, o mūsų atsiminimai papildys kūrybingos, dvasingos ir išmintingos asmenybės portretą.

Šiandien mus vis dar šildo Dalios šypsena ir juokas...

A. Ramanausko-Vanago premijos įteikimas. Iš kairės A. Kašėta,
D. Kuodytė, V. Kukulskis, Varėna, 2022 m.

Ema MIKULĖNAITĖ

Esamasis laikas

Jei aplankydavo mane pamiškėje prie upės per Šventą Oną arba arklių kermošiaus dieną, girdimą čia pat, už Niūronių girelės, sėdėti senos aukštaitiškos pirkios gonkelyje, pušynais atsivėrus nuo šurmilio, būdavo ypatingai gera.

Nerinkdavome grybų, uogų, o gėrėdavomės, Šventojoje miesto dulkes palikdavome... Po neviltingųjų 1992 metų rinkimų, kai Lietuva po Sausio 13-osios balsavo už komunistus, amžiną atilšį Vytautas Kubilius Piliečių chartijos susirinkime liūdnai atsiduso: „Atėjo Leninas visiems laikams“...

Bet ne visai. Nauja senoji valdžia veikė pagal nepriklausomos Lietuvos įstatymus, nebemėgino užtvenkti upės bėgimo, kai tuo metu iš atsivėrusių nasrų audringai veržėsi mūsų tautos kovų ir kančių istorija. Prisiminimai, liudijimai, dokumentai. Reikėjo viską pamatyti, rasti, tikrinti, publikuoti, analizuoti. Entuziazmo buvo daug, o patirties mažoka, bet prisimenu frazę iš kino filmo apie Mahatmą Gandi, šiam susitikus katalikų kunigą: „Jei imiesi teisingo reikalo, žmonės atsiranda lyg iš niekur“.

Atsirado Nijolė Gaškaitė, Dalia Kuodytė, Algis Kašėta, Arvydas Anušauskas ir daugybė kitų, savo iniciatyva dirbusių istorikų darbą. Žurnalistas Dalius Stancikas buvo pasirengęs plauti grindis ten, kur bus kalbama apie partizanus.

Tada susipažinome su Dalia. Turėjom bendrų reikalų, keletą mėnesių dirbau „Lietuvos aid“ redakcijoje, nebeatsimenu, kas pasiūlė versti dokumentus apie Lietuvos partizanų naikinimą. Lig šiol jaučiu ant pirštų purviną kraują, nors liečiau tik lapų kopijas.

Genocido centras, Daliai dirbant jo vadove, išleido mano parengtą knygą apie Stefaniją Ladigienę. Ir šios moters gyvenimas, ir daugelio kitų atsiminimai pribloškė ne kančių, vargų skaičiais, o tuo, kad ne vienam šis laikas yra būtis viršūnė. Gal nebe žemiška...

...

Anykščių krašto pušynai, eglynai gausiai palaistyti krauju. Bičiulius, kurie mane aplanko vasarą pamiškėje, jų mašinom vežu į kaimą girioje – Inkūnus. Bažnyčia ant kalvos pradėta statyti prieš pat karą, pašventinta 1942 m. spalį, dažyta medžių kamienų spalva su kraujo puta.

Tąsyk važiuoju su Dalia ir garsiu Anykščių kultūrininku Raimondu Guobiu, kuris parašė knygą apie šį kaimą, ir buvusiu bendradarbiu Daliumi Stanciku. Norėjom apžiūrėti karišką tiltą, nes lieptas jau visai suplyšo, naujas daromas.

Apžiūrėjom, palikom automobilį anoje pusėje ir patraukėm bažnyčios link.

Kad gi užeis liūtis! Žaibai, perkūnai, ledai. Nėra, kur glaustis. Bažnyčia užrakinta šiokią dieną. Bėgam prie klebonijos – ten pašaliai platesni. Čia radom jauną porą, gavom karštos arbatos, pralaukėm

Ema su Dalia prie Neries

gamtos šėlsmą, grįžom iš kur atėję, norėjom kuo greičiau išsidžiovinti, persirengti.

Bet mašina, vos pajudėjusi, smuko duobėn. Vanduo užliejo variklį. Nė iš vietos.

Ar neturėjom telefono, ar nebuvo ryšio, bet mūsų bičiuliams teko eiti į kaimą gal porą kilometrų ieškoti pagalbos. Mudvi sėdėjom užsidariusios toje „skardinėje“, kurią vėl ėmė pliekti, čižyti liūtis. Žaibai, vėtra, regis, tuojau sulankstys, sutraiškys...

Pagalbos sulaukėm apie vidurnaktį. Mano gryčioje užsikūrę ugnelę šildėmės, kad nesusirgtume...

Kitą kartą Dalios mašina vežėme liūdesį prie jūros. Keliavom visą gražų rugsėjo šeštadienį. Aplankėm Orvidų sodybą, Valančiaus tėviškę.

Ir ji mane suglumino. Neatmenu, ar pirkom kokius bilietus, bet atsisveikinant beveik nepastebimai, tarsi lapai nuo medžių, nukrito keli banknotai. Neužgavo, neįžeidė.

Aš to nepadariau. Tiesiog neišdrįsau kartoti tobulą veiksma, nors puikiai žinau, kad kaimo kultūra visada skursta.

Užtat dabar, jei tik būna proga, darau, galvodama apie ją.

Visokių žmonių sutinki gyvenimo keliuose. Vieni tik šmėsteli, o kiti lieka, bet reikia šiek tiek pasistengti. Su Dalia stengtis nereikėjo. Galėjai rodyt nepatraukliausius savo bruožus – jos humoras ir išmintis juokais paversdavo ir bjaurumus, jeigu jau kartą patikėjo.

Džiaugiuosi, kad mano knygas ji skaitė taip, kaip parašyta, nors aš turėjau grumtis su įgimtu sentimentalumu, o jai to nereikėjo. Kartą padovanojau puokštę rožių. Gal gimtadienio proga. Kol dairiausi vazos įmerkti, negailestingai nusuko puošniąsias galvas ir sumetė į dubenį. Aiktelėjau, o paskui matau, kad gražu. Kitas požiūris.

Šuo, vardu Zapa, o mylimiausias žmogus ne katinėlis, zuikelis, bet Žiezirba – kaip „Dviračio žiniose“.

Kadangi neatitiko klasikinio standarto – nebuvo nei balta, kaip žąsis, nei minkšta, kaip žąsis, nei kvailla, kaip žąsis – pasitaikė ir vienatvės apsisireiškimų, ir išdavysčių, ir kitų negandų (kam gi nepasitaiko!), bet galva visad liko iškelta.

Rašau ir šypsausi. Man gera su ja. Tikra draugė. Beje, manau, kad nereikėjo eiti į Seimą.

Rokas RADZEVIČIUS

Su Dalia susipažinau, kai ji vadovavo Genocido centrui. Tuo metu ji turėjo mintį viešinti partizaniškų dainų palikimą ir pasikvietė mane pokalbiui. Aš sugebėjau apie šį susitikimą pamiršti ir banaliai jį pramiegojau.

Tačiau telefono skambutis išvertė mane iš lovos ir valandą pavėlavęs prisistačiau pas Dalią į kabinetą. Susitikimo dalyviai atlaidžiai visą valandą manęs laukė, o Dalia, užuot buvusi šalta ir valdininkiška tokiam mano poelgiui, pasirodė šilta ir betarpiška.

Užsimezgė vaisingas pokalbis. Po jo aš panirau į partizaniškas dainas ir poeziją, o pas Dalią grįžau jau su visai kitokia idėja - ne perdainuoti autentiškas dainas, o sukurti visiškai naują šiuolaikinį kūrinį, kuris miško brolių dvasią perteiktų dabartinei kartai. Daliai šis sumanymas patiko ir ji tapo tarsi šio muzikinio-poetinio veikalo globėja.

Po poros metų kovotojams už laisvę skirtas albumas pasirodė pavadinimu „Broliai“. Per tą laiką Dalia išėjo iš Genocido centro, tačiau savo įsipareigojimo nepamiršo. Grupei su keistu pavadinimu „Skylė“ pritraukti lėšų partizaniško albumo įgyvendinimui buvo itin sunku, bet Dalia dėjo dideles pastangas, kad miško broliams būtų „pastatytas“ muzikinis paminklas. Visi, kurie sudalyvavome albumo gimime,

Roko grupė „Skylė“, antras iš dešinės Rokas Radzevičius

turėjome slapyvardžius. Paprašiau ir Dalios susigalvoti slapyvardį, ir ji atsakė - „būsiu Bėda“. Albumo knygelėje taip ir užrašėm.

Vėliau kviesdavom Dalią į „Brolių“ ir kitus koncertus, ateidavo. Žavėjo savo betarpiškumu ir neformalumu. Nuostabiai šiltas ir šviesus žmogus.

Eugenijus PEIKŠTENIS

Pažintis su Dalia

Su Dalia susipažinau apie 1993-uosius metus. Mančiagirės kaime, prie Ūlos upės, turime sodybėlę. Vieną vasaros dieną nuo Ūlos pusės pamačiau ateinantį seną bičiulį Algį Kašėtą. Papasakojo, kad plaukė baidarėmis, ir viena jų apvirto. Pakviečiau visus išgerti kavos, sušilti. Viena iš sušlapusių ir buvo Dalia. Iki šios pažinties, kai retkarčiais susitikdavome su Algiu, jis parūpindavo naujausių žurnalo „Laisvės kovų archyvas“ leidinių, o pokalbių metu minėdavo ir kolegę, draugę Dalią Kuodytę. Pirmas mano susitikimas su Dalia paliko atsiminimą apie ją, kaip apie šiltą, betarpišką, apsisakaičiusį ir turintį humoro jausmą žmogų.

Dalį savo gyvenimo dirbau Finansų ministerijoje, tačiau tai nebuvo darbas pagal mano potraukį ir turimą istoriko specialybę. 1997 metų pavasarį netikėtai gavau pasiūlymą tapti Genocido aukų muziejaus vadovu. Nutariau siūlymą priimti. Kelis kartus susitikome su Dalia, aptarėme esamą Genocido centro ir jam priklausančio muziejaus situaciją, būsimus darbus.

Parodos „Karas po karo“ pristatymas Varėnoje. Iš kairės
A. Kašėta ir E. Peikštenis, 2011 m.

Mūsų bendras darbas Genocido centre

1997 m. po reorganizacijos buvo įkurtas Genocido centras, jo generaline direktore paskirta Dalia. Visus darbus reikėjo pradėti nuo pamatų. Pirmiausia buvo parengtas ir Seime patvirtintas Centro įstatymas. Žvelgiant iš šiandienos perspektyvos, tai buvo kvalifikuotai, profesionaliai paruoštas dokumentas. Svarbiausi sprendimai buvo priimami tik aptarus Centro taryboje ir jai pritarus. Buvo sukurta

veiksminga įstaigos struktūra. Centrą sudarė Istorinių tyrimų departamentas, kuriame atliekami istoriniai tyrimai, ruošiami moksliniai straipsniai, rengiamos knygos, organizuojamos konferencijos, ir Memorialinis departamentas, kuris kaupia duomenis apie 1940–1991 m. vykdytas represijas ir pasipriešinimą okupacijoms, rūpinasi kovojusių asmenų ir kovų vietų įamžinimu. Šiam departamentui priklausė ir Genocido aukų muziejus. Buvo įsteigtas Leidybos skyrius, kurio rūpesčiu buvo išleista daug knygų, represuotų asmenų tęstinis daugiatomis leidinys (vardynas), leidžiamas mokslinis žurnalas „Genocidas ir rezistencija“. Dalios rūpesčiu buvo sukurtas ir, mano nuomone, labai pavykęs Centro logotipas, kuriuo pažymėti visi leidiniai. Kadangi dalyvaudavau beveik visuose Centro tarybos posėdžiuose, žinojau ir Centro problematiką, betarpiškai dalyvaudavau priimant sprendimus.

Vadovaujant Daliai, Centro tarybos veikla nebuvo tik formali – sprendimai buvo priimami Centro tarybos posėdžiuose. Ne kartą buvo, kad pasitarimų metu tarybos narių išsakyti argumentai pakeisdavo Dalios turėtą nuomonę. Buvo suburtas stiprus, kompetentingas kolektyvas: istorikai A. Anušauskas, A. Bubnys, B. Burauskaitė, tyrėjai ir knygų autoriai: J. Starkauskas, Leidybos skyriaus vadovė K. Kalniuvienė, šviesios atminties N. Gaškaitė, E. Jankauskienė ir skulptorius J. Jagėla, kiek vėliau prisijungė Memorialinio departamento direktorė G. Jakubonienė.

Dėl savo kompetencijos, atsidavimo darbui ir asmeninių savybių, Dalia mezgė ir palaikė puikius ryšius su užsienio šalių istorikais, organizacijomis Lenkijoje, Vokietijoje, Čekijoje, Ukrainoje, Moldovoje, Estijoje, Rusijoje. Dažni svečiai Centre buvo Rusijos „Memorialo“ atstovai S. Kovoliov, N. Petrov, I. Flige ir kt. Jos rūpesčiu, kartu su „Memorialu“ Sandarmoche (Karelija), sovietmečio masinių žudynių vietoje, buvo pastatytas paminklas žuvusiems lietuviams. Rūpinosi, kad Centro Leidybos skyrius išleistų užsienio istorikų knygas lietuvių kalba, o lietuvių autoriai būtų verčiami į užsienio kalbas.

Genocido aukų muziejaus kūrimas

Tik pradėjus dirbti reikėjo sukurti Genocido aukų muziejaus teisinį pagrindą. Iki 1997 metų muziejus buvo pavaldus Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių organizacijai bei Kultūros ministerijai. 1997 m., muziejui tapus Centro struktūriniu padaliniu, pirmiausiai parengėme ir patvirtinome veiklos nuostatus, kuriuose buvo numatytos darbo kryptys, skyriai, etatai. Centru perėmus muziejų, lankytojai galėjo susipažinti tik su autentiškomis kalėjimo kameromis pusrūsyje, kiti trys muziejaus aukštai buvo tapę sandėliais su eksponatais, ūkiniu inventoriumi, keliuose pirmo aukšto kabinetuose dirbo muziejaus darbuotojai. Centro taryboje buvo nutarta parengti muziejaus koncepciją, techninius projektus ir juos palaipsniui įgyvendinti.

Visam šiam procesui ne formaliai, bet aktyviai, vadovavo ir jame dalyvavo Dalia. Muziejaus įrengimo metu teko susidurti ir su nemažai kliūčių: atsirasdavo valstybinių ir visuomeninių organizacijų, privačių žmonių, kurie vis stengėsi revizuoti ir pagal save koreguoti atliekamą darbą, sudaryti įvairias komisijas ir darbo grupes darbams prižiūrėti. Taip palaipsniui Dalios, muziejaus skyrių vadovių V. Rudienės ir N. Čekavičiūtės, ekspozicijų rengėjų V. ir S. Lunevičių bei daugelio eksponatų pateikėjų dėka muziejus buvo naujai įkurtas. Pasiektus rezultatus geriausiai rodo lankytojų skaičius – prieš COVID-19 pandemiją muziejų kasmet aplankydavo virš 100 tūkstančių lankytojų.

Dalios iniciatyva atsirado ir daugiau muziejų. Tai Tuskulėnų rimties parke, buvusioje F. Valickio viloje, esantis muziejus, skirtas Tuskulėnų aukų atminimui, ir tame pačiame parke veikiantis muziejus „Projektas - Homo sovieticus“. Pirmojo muziejaus galėjo ir nebūti. Tuskulėnų parko projekte šis pastatas, tuomet priklausęs Vidaus reikalų ministerijai, buvo numatytas nugriauti, tačiau Daliai pavyko įtikinti projekto rengėjus pastatą išsaugoti ir pritaikyti muziejinėms reikmėms. Sukurti muziejų „Projektas - Homo sovieticus“ taip pat Dalios idėja.

Prie muziejinių ekspozicijų priskirčiau ir ekspoziciją Minaičiuose, 1949 m. Lietuvos laisvės kovų sąjūdžio (LLKS) partizanų vadų suvažiavimui skirtame memoriale. Atlikus bunkerio, kuriame vyko suvažiavimas, archeologinius tyrimus, buvo numatyta šią vietą užlyginti ir pažymėti paminklu. Dalia palaikė, rėmė idėją atstatyti čia stovėjusią klėtelę, joje atkurti bunkerį ir jo interjerą. Puiku, kad šią idėją palaikė ir Radviliškio rajono savivaldybė - išpirko iš savininkų šį žemės sklypelį, vietoje ten stovėjusio tvarto atkūrė klėtelę, o Centras atkūrė bunkerio interjerą, įrengė ekspoziciją klėtelėje. Tai gan nedažnas puikaus bendradarbiavimo tarp Centro ir savivaldybių pavyzdys.

Didelis darbas Dalios vadovavimo metu buvo ir įvairių paminklų sukūrimas bei pastatymas, atminimo lentų įrengimas. 1997 m. Dalia pirmuosiuose Centro tarybos posėdžiuose pasakė, kad jos ir Memoria linio departamento vienas iš svarbiausių darbų bus paminklų pastatymas Lietuvoje visoms partizanų apygardoms.

Pirmas turėjo būti pastatytas Dainavos apygardai. Deja, per Dalios darbo metus visose apygardose paminklai buvo pastatyti, išskyrus Dainavai. Tai lėmė įvairios man nesuprantamos intrigos, interesai. Taip pat apie 1997 m. buvo kilusi diskusija, ar tikslinga Centrai užsiimti paminklų, atminimo ženklų ir lentų įrengimu visoje Lietuvoje. Buvo nuomonių, kad šia veikla turi užsiimti miestų ir rajonų savivaldybės. Centro nuomonė vis tik laimėjo ir Lietuvoje dabar stovi daugybė Centro pastatytų tipinių paminklų partizaninių kovų vietose, paminklų ir atminimo lentų, skirtų laisvės kovoms atminti,

maršrutų su nuorodomis, stendais vietose, susijusiose su partizaniniu pasipriešinimu. Per tą laiką patyrėme, kad mūsų nuogaštavimai buvo pagrįsti – su dalimi savivaldybių vyko darnus bendradarbiavimas, darbų pasiskirstymas, o dalyje savivaldybių šie darbai buvo įvykdyti tik Centro dėka.

Ne tik man, bet ir kitiems Centro darbuotojams su Dalia bendrauti buvo lengva – ji žinodavo daugelio ne tik darbinius, bet ir asmeninius rūpesčius, stengdavosi taktiškai padėti. Jautriai išgyvendavo apgaulę, netoleravo ir griežtai vertino nesąžiningus darbuotojų poelgius.

Dalia buvo ir žodžio žmogus. Jei ką pažadėdavo, tai stengdavosi įvykdyti bei ištesėti. Manau, kad kartais dėl duoto žodžio principingo laikymosi, galėjo netekti ir generalinės direktorės pareigų. Prisimenu istoriją, kai žiniasklaida informavo, jog Centras gavo maišus su KGB dokumentais, kuriuos perdavė Lietuvos ypatingajam archyvuui. Prasadėjo žurnalistų, kai kurių teisėsaugininkų ir Seimo narių puolimas, kad Dalia atskleistų šaltinį, iš kurio gauti dokumentai. Buvo grasinama baudžiamąja atsakomybe, atleidimu iš pareigų, tačiau Dalia atsakydavo trumpai: „Aš daviau garbės žodį“.

Dirbti vadovaujant Daliai nebuvo sunku – buvo nustatytos aiškios taisyklės, principai, kurių buvo laikomasi, buvo atidžiai įsiklausoma į diskusijose išsakytus argumentus ir tik tuomet priimami sprendimai. Jautėsi pagarba kolegoms, būdingas duoto žodžio laikymasis, pareiškūmas, nebijodavo išsakyti savo, kartais ir priešingą, nuomonę aukštesnės valdžios atstovams, profesionalumas ir gilios Centro tiriamos problematikos žinios, humaniškumas, na ir geras humoro jausmas, kuris ištirpdydavo ledus tarp pašnekovų, sukurdavo jaukią ir nuoširdžią atmosferą.

Susitikimo su Didžiosios Britanijos Karaliene Elžbieta II akimirka,
antras iš kairės E. Peikštenis, 2006 m., Vilnius

Dalius ŽYGELIS (*Žiogas*)

Dalią prisimenant...

Prieš susipažįstant, pirmiausia, apie ją - Dalią Kuodytę - išgirdau. Kaip apie jauną, tvirtą istorikę, kuri tuoj taps Genocido centro vadove.

Tiesa, ir anksčiau tą pavardę žinojau. 1995 m. vasarą, pradėjęs dirbti Genocido centre, tiesiog „valgiau“ žurnalo „Laisvės kovų archyvo“ numerius, stebėjau - iš kur tiek žinių. Dar ir šiandien stebiuosi, žaviuosi, imu pavyzdį.

Netruko ateiti 1997-ieji, ir, iš tiesų, Dalia tapo Genocido centro generaline direktore ir mano viršininke. Pirmoji pažintis nebuvo itin sklandi, buvo nemažai trinties, abejonių. Bet vis tik iš jos pusės jaučiau pasitikėjimą. Ir tas pasitikėjimas tik stiprėjo.

Svarbiu laiku galėčiau įvardinti 2002–2003 m., kai Dalia man patikėjo sudaryti partizanų fotografijų albumą „Už laisvę ir Tėvynę“. Ir šiandien visiems sakau, kad tas įgaliojimų, pasitikėjimo, o tuo pačiu ir atsakomybės suteikimas buvo labai svarbus, jei ne svarbiausias, momentas mano karjeroje. Esu jai už tai labai dėkingas.

Ir tuos žodžius - esu jai labai dėkingas - galiu kartoti prisimindamas daugelį darbinių ir ne tik darbinių situacijų. Kalbant apie darbo drausmę, niekuomet (o ypač jaunystėje) nebuvau pavyzdinis darbuotojas. Nevyniojant į vatą, buvo visko... Visada už tai gaudavau velnių.

Prie paminklo Didžiosios kovos apygardai Gelvonuose. Stovi iš kairės Centro darbuotojai R. Trimonienė, J. Jagėla, D. Kuodytė, K. Dumčius, D. Žyglis, V. Molienė, Stančikas.

Nežinau kaip - motiniškai, seseriškai, draugiškai... Bet stipriai. Ir iš karto gaudavau naujų, svarbių užduočių, o kartu ir pasitikėjimo dozę. Pasitikėjimo, kurio negali nuvilti.

Iniciatyvos, naujos idėjos, kitoniški sprendimo būdai - tai kas mane žavėjo dirbant su Dalia. Vadinau ją „paliotna“. Tai didelis komplimentas. Ypač vadovei.

Kartais pagalvoju, kad tai žmogus, padaręs labai didelę įtaką mano gyvenimui. Nežiūrint gerų, darbinių santykių ir Dalios, kaip vadovės

galių, niekada nesu jos prašęs, kad padidintų atlygimą, išskyrus vieną atvejį.

Buvo 2004 m., galvojau tvarkytis gyvenimą, buitį, ėjau per bankus prašydamas paskolos būstui įsigyti, bet visur gaudavau tą patį atsakymą, kad per mažai uždirbu, ir paskolos jie suteikti negali. Reikėjo prašyti Dalios, kad, jei įmanoma, padidintų algą. Buvome komandiruotėje; važiavome dviese automobilyje iš Ariogalos į Vilnių. Vis nediršau užvesti apie tai kalbos. Galiausiai, kai iki Vilniaus liko apie 30 km., „išpyliau“ tiradą apie tuos reikalus. „Tai ko tiek tylėjai, viską sutvarkysime...“, – buvo Dalios atsakymas. Toliau viskas buvo gerai.

Po kokio mėnesio, kai sulaukiau skambučio iš banko, kad viskas tvarkoje ir man suteikiama paskola, pirmiausia, su ta žinia nuėjau pas Dalią. „Vaaaliooooo...“, – šaukė ji lyg stadione. Ir padovanojo auskarą. Aš saviškį buvau pametęs, o ji irgi iš dviejų vieną buvo pametusi. Tai, sako: „Aš tai vieno nenešiosiu, imk, nešiok.“. Nešioju tą auskarą, kaip prisiminimą, kaip sėkmės simbolį ir šiandien. Ačiū, Dalia, už viską!

Gintarė JAKUBONIENĖ

Širdies Šviesa Lietuvos Istorijos Puslapiuose

Kartais sutinkame žmones, kurie moko mus ne tik žiūrėti, bet ir iš tiesų matyti. Mano gyvenime toks žmogus buvo Dalia Kuodytė. Ji yra iš tų retų žmonių, kurių šviesa dar ilgai šviečia atmintyje, net ir jiems išėjus.

Kartu su Dalia Genocido centre dirbau 10 metų (1998–2008). Dalia buvo daugiau nei vadovė, ji buvo prasmų kūrėja. Jos vadovavimas nebuvo tik nurodymų teikimas ar užduočių delegavimas. Tai buvo bendradarbiavimo, supratimo, kūrybingumo ir bendro tikslų siekimo kelias. Dalia turėjo neeilinį gebėjimą matyti žmogų už jo pareigybės aprašymo, kuriant darbinę aplinką, kurioje kiekvienas galėjo rasti savo vietą ir prasmę.

Ji buvo reikli ir principinga vadovė, kuri mokė, kad tikrasis vadovavimas yra ne apie valdžią ir dominavimą, o apie atsakomybę už padarytus sprendimus, apie atsakomybę prieš tuos, kuriems vadovauji, ir už neabejotiną įsipareigojimą tiek asmeninėms, tiek bendroms vertybėms. Ji skatino asmeninį augimą, suteikė erdvės mokytis iš klaidų ir ieškoti geriausio sprendimo. Tai žmogaus pavyzdys, kuriame reiklumas ir principingumas ėjo išvien su gilia empatija ir žmogiškumu.

Organizuojant Centro veiklą, Dalia meistriškai audė prasmę į kiekvieną veiklos dalį. Ji mokė gerbti faktus, pažvelgti į praeitį su

pagarba, o svarbiausia – su širdimi. Ji kvietė nevengti sudėtingų temų, skatino kelti nepatogius klausimus, rodyti iniciatyvą ir siekti, kad tiesa būtų išgirsta. Ji pabrėžė, kad sprendimai, net ir sunkiausi, turi būti priimami atsakingai, su pilnu supratimu apie jų pasekmes. „Kiekvienas žingsnis, kurį darome, palieka pėdsaką“, – sakydavo ji, primindama apie atsakomybę, kurią nešame ne tik sau, bet ir mūsų tautos istorinei atminčiai.

Daliai Kuodytei vadovaujant Centru, institucijos veikla buvo ne tik akademiškai reikšminga, bet ir turėjo gilų vertybinį pamatą. Jos vadovavimas buvo orientuotas į tai, kad įstaigos veikla atspindėtų ne tik istorinio tyrimo objektyvumą, bet plačiau visuomenei atneštų gilesnį supratimą ir sąmoningumą apie praeities įvykių įtaką dabarčiai ir ateities kartoms. Dalia skatino mokslinį tikslumą ir išsamumą tyrinėjant Lietuvos gyventojų genocido ir pasipriešinimo okupacijoms istoriją. Ji suprato, kad tik faktais grindžiama istorija gali užtikrinti objektyvumą ir svariai prisidėti prie tautos kolektyvinės atminties ir tapatybės formavimo.

Dalios vadovavimas Centru išsiskyrė tarpdisciplininio požiūriu į istorijos tyrinėjimą. Bendradarbiavimas su Vilniaus universiteto psichologų grupe, vadovaujama profesorės Danutės Gailienės, ir kitomis mokslo bei švietimo institucijomis parodė siekį integruoti įvairias žinias ir metodikas, siekiant gilesnio ir visapusiškesnio supratimo apie istoriją, atskleisti žmogiškąją istorijos pusę. Tai leido skatinti mokslinę pažangą, susijusią su istorijos suvokimu ir jos poveikiu visuomenei. Didelį dėmesį Dalia skyrė edukacinei veiklai, suprasdama, kad tik per nuolatinį švietimą ir sąmoningumą galima išlaikyti gyvą ryšį su praeitimi. Ji nuolat skatindavo inicijuoti įvairius švietimo projektus, seminarus ir konferencijas, kuriuose būtų gvildenamos ne tik istorijos, bet ir moralės, etikos bei atminties kultūros temos. Dalia suvokė, kad šiuolaikinėje visuomenėje istorijos pamokos turi būti perteikiamos ne tik per tekstus ir dokumentus, bet ir per meną, muziką ir asmenines patirtis. Jos inicijuotas grupės „Skylė“ projektas „Broliai“ tapo ne tik

koncertų ciklu ir albumu, bet ir edukacinėmis pamokomis, diskusijomis bei susitikimais.

Veronika Povilionienė, viena žymiausių Lietuvos liaudies dainų atlikėjų, kartu su Lietuvos bardais, paskatinti Dalios, praturtino partizaninių dainų fondą autentiška interpretacija. Modernus atlikėjų požiūris ir kūrybiškumas leido šioms istorinėms dainoms skambėti naujai, tarsi tiltas sujungiantis praeitį su dabartimi, atgaivindamas Lietuvos partizanų dainas ir perteikdamas jų emocinę bei istorinę vertę šiandienos visuomenei.

Dalia skatino aktyvų visuomenės dalyvavimą įstaigos veikloje, pabrėždama, kad istorijos atminimas yra bendra atsakomybė. Ji puoselėjo atvirą dialogą su visuomene, kviesdama į diskusijas vi-suomenines organizacijas, vienijančias laisvės kovų dalyvius, karius, šaulius, jaunimo organizacijas. Ji suprato, kad tik bendradarbiaujant galima sukurti prasmingą ir visapusišką atminimo kultūrą, kuri kuria tvirtus ryšius tarp kartų ir bendrą atsakomybę už istorinę atmintį. Vadovaujant Daliai, Centras itin daug dėmesio skyrė atminimo įamžinimui memorialiniais ženklais, paminklais ir pagerbimo iniciatyvoms, kurios padėjo palaikyti istorinę atmintį ir stiprinti tautinę savimonę, puoselėjant pagarbą bei dėkingumą tiems, kurie aukojo savo gyvybes ar laisvę tautos labui. Dalia pabrėžė, kad šie veiksmai yra būtini siekiant užtikrinti, kad pasipriešinimo dalyvių indėlis būtų įvertintas ir tinkamai pagerbtas.

Buvo plečiamos muziejinės ekspozicijos, organizuojami atminimo renginiai, parodos ir paskaitos, kurios skatino visuomenę ne tik prisiminti praeitį, bet ir mokytis iš jos pamokų.

Dalia puikiai suprato tarptautinio bendradarbiavimo svarbą tiriant ir skleidžiant genocido ir pasipriešinimo istoriją. Ji aktyviai siekė ilgalaikio bendradarbiavimo su užsienio mokslininkais, institucijomis ir organizacijomis, kad Lietuvos istorijos įvykiai būtų žinomi, suprasti ir vertinami kuo plačiau, tarptautiniu mastu.

Dalia Kuodytė, sugebėjusi derinti gilų istorinį supratimą su žmogišku jautrumu, parodė, kaip svarbu ne tik saugoti praeities liudijimus, bet ir juos paversti gyva, veikiančia tautos tapatybės dalimi.

Vadovaujant Daliai, Centras pasižymėjo išskirtiniu veiklos visapusiškumu ir gilumu, tapo viena iš pagrindinių institucijų, užtikrinančių, kad tautos atmintis ir istorinė patirtis būtų išsaugota ir gerbiama. Tai pavyzdys, kaip istorijos tyrinėjimas gali būti ne tik mokslinis uždavinys, bet ir visuomenės švietimo, tarpasmeninio supratimo ir tautos tapatybės stiprinimo priemonė. Dalios požiūris į istoriją kaip į gyvą, visuomenę formuojantį elementą padėjo sustiprinti Lietuvos žmonių ryšį su savo praeitimi, dabartimi ir ateitimi.

Daliai neprireikė specialių mokymo metodų, kad perduotų savo vertybes, principus ir gyvenimo požiūrį. Ji tiesiog gyveno taip, kaip tikėjo, ir būtent šis jos gyvenimo būdas tapo man didžiausiu mokytoju. Jos kasdienybės veiksmai, paprasti pokalbiai, net pačios mažiausios sąmoningos pasirinkimų akimirkos atspindėjo gilumą ir prasmingumą, kurį ji įnešė į kiekvieną savo veiksmą. Dalia nesiekė būti pavyzdžiu kitų akimis; ji tiesiog buvo savimi - ir būtent tai padarė ją tokia įkvepiančia. Dalia neabejotinai paliko šį pasaulį geresnį, nei jį rado, ir jos gyvenimo pavyzdys yra kelias link prasmingesnio gyvenimo.

Lankantis Lietuvos ambasadoje Taline. Iš kairės D. Žygelis, G. Jakubonienė, Ambasadorus A. Vinkus, R. Čekutis, D. Kuodytė, E. Peikštenis, 2003 m.

Ara AIVAZIAN

Nuo Dalios mirties praėjo lygiai metai. Sunku rašyti šias eilutes, nes negaliu kalbėti ar galvoti apie man labai artimą žmogų būtuojų laiku. Per šiuos metus, natūraliai kaip ir daugelis jos artimųjų, dažnai prisimenu ir išgyvenu daugybę įsimintinų epizodų iš mūsų trumpalaikės, bet kartu ir nesibaigiančios, draugystės, kuri užgimė 2011 m., kai pirmą kartą atvykau į Lietuvą – šalį, kuri paliko labai gilų pėdsaką mano gyvenime. Kalbėdamas apie Lietuvą, negaliu nesusieti savo jausmų su tais žmonėmis, kurie man tapo geriausiais ir tikriausiais, unikaliais šios tautos simboliais. Žinoma, pirmiausia, kalbame apie Dalią Kuodytę.

Susipažinome, kai Dalia buvo Seimo narė iš Liberalų partijos. Politika turi savo rašytus ir nerašytus įstatymus, elgesio taisykles, kurios dažnai daro įtaką politikams, ieškantiems įvairių kompromisų ir neretai pamiršantiems vertybes, kurias jie žadėjo saugoti ir puoselėti pradėję savo politinį kelią. Tokie politikai visose šalyse visada sudaro patogią daugumą, daro sėkmingą karjerą ir tampa likimų arbitrais. Tik nedaugelis lieka ištikimi deklaruotų vertybių principams, nesudaro sandorių prieš savo sąžinę ir išlieka moraliniu visuomenės kompasu. Jie nebijo eiti prieš daugumą, kartais lieka vieni, nes savo asmeniniu pavyzdžiu yra iššūkis daugeliui. Jie tampa sveika atsvara cinizmui, išskaičiavimui ir momentinei naudai.

Būtent tokia buvo Dalia, kuri visais savo gyvenimo tarpsniais liko Žmogumi, ištikimu humanizmo ir teisingumo idealams. Puiki istorijos

Lankantis Kalnų Karabache (Arcachas). Antras iš kairės Armėnijos ambasadorius Lietuvoje A. Aivazian ir A. Airapetian, 2014 m.

žinovė savo gyvenimą paskyrė kovai už tiesą, kad mūsų dienomis nepasikartotų juodi, tragiški ir gėdingi praeities puslapiai. Ši nuostata paskatino ją pasisakyti už baisiausio nusikaltimo žmoniškumui – genocido – pasmerkimą. Istorijos pamokos ir gyvoji istorija, vykusi mūsų akyse, padarė ją atkaklia apgulto Arcache (Kalnų Karabacho) kuris yra rytinė krikščioniškos civilizacijos riba, gynėja. Nepaisant neregėto spaudimo, Dalia lankėsi Artsakhe 2015 m. Man teko garbė ją lydėti. Šios nepamiršamos kelionės mistinėje atmosferoje, įkvėptoje viduramžių vienuolynų neprieinamuose Artsakho kalnuose, kiekvienas iš mūsų galėjome geriau suprasti save ir vienas kitą. Kalnų Karabacho žmonės buvo stipresni, kai turėjo tokių draugų ir gynėjų kaip Dalia. Tragiško atsitiktinumo dėka, praėjus šešiams mėnesiams po to, kai netekome Dalios, krito ir Arcachas.

2016 metų gegužę man išvykus iš Lietuvos, mūsų draugystė liko nepakitusi ir tęsėsi iki pat pabaigos. Paskutinis mūsų susitikimas įvyko Vilniuje 2023 m. sausio mėn. Supratome, kad tai atsisveikinimas. Mano draugė visada buvo stipri asmenybė, su rafinuotu humoru ir įžvalgiu, supratingu, iškalbingu žvilgsniu. Susitikimo pabaigoje ji mane nudžiugino pasakydama mūsų mėgstamą frazę, kuri reiškė, kad už tiesą turime kovoti: „Mes dar patriukšmausim!“ Manau, kad visi, pažinoję Dalią, jau metus jaučia tuštumą, kurios neįmanoma užpildyti. Tačiau jos pavyzdys, jos trumpas, bet ryškus gyvenimas bus nuolatinis įkvėpimo, tyrumo ir stiprybės šaltinis mums visiems tęsti tą kelią, kurį kiekvienam iš mūsų teko laimėti eiti kartu su ja.

Ilsėkis ramybėje, mūsų mylima Dalia!

Armen AIRAPETIAN

Kaip žmogus, besidomintis Lietuvos istorija, Dalią pažinojau neakivaizdžiai – kaip Genocido centro vadovę. O susipažinome asmeniškai su ja 2011–2012 metais, kai ji jau buvo Seimo narė ir Seimo tarpparlamentinių ryšių su Armėnija grupės narė.

Mano požiūriu, Dalia nebuvo „standartinė“ Seimo narė – dirbdama Seime, Dalia išsiskyrė savo paprastumu, bendravimu su žmonėmis, tikru liberalizmu ir principiniu nepritariamu visuotinai vyraujančiam „real politic“ kursui. Tai buvo matyti ir iš jos Seime užimamų pareigų – ji dirbo Žmogaus teisių, Socialinių reikalų komitetuose, Pasipriešimo okupaciniams režimams dalyvių ir nuo okupacijų nukentėjusių asmenų teisių ir reikalų komisijoje.

Prisimenant tarptautinę veiklą, negaliu nepaminėti jos iniciatyvos 2013 metais sukurti ir pirmininkauti Seimo draugystės su Kalnų Karabacho Respublika grupei. Tai buvo neatsitiktinis, o nuoseklus jos sprendimas. Ji nuo 2012 m. pabaigos jau vadovavo Seimo Tarpparlamentinių ryšių su nepripažintu Tibetu rėmimo grupei, o vėliau dirbo ir Laikinojoje Ryšių su Krymo Totorių Parlamentu grupėje. Būdama tikra liberalė, ji gynė ir akcentavo šių nepripažintų valstybių kenčiančių žmonių teises, nepaisant tokios jos veiklos tam tikro prieštaravimo tų laikų Lietuvos užsienio politikos naratyvams. Ir šiandien galime matyti, kad ji buvo teisi – Kalnų Karabache neliko armėnų, o Krymo totorių ir Tibeto žmonių teisės nepavydėtinos.

Su Dalia nemažai bendravome ir jai palikus Seimą, kai ji dirbo Varėnos r. savivaldybėje, o vėliau – ir Varėnos r. mero Algio Kašėtos – dar vieno puikaus žmogaus ir armėnų tautos draugo – patarėja. Nuolat bendraudavome šeimomis, lankydavomės vieni pas kitus, baidarėmis plaukdavome Merkiu. Nepaisant ją kamavusios ligos, ji turėjo įvairių idėjų ir planų. Labai liūdna, kad Lietuva neteko tokio žmogaus.

S. Paradžiavono Jeverane muziejuje. Iš kairės A. Airapetian, V. Meškauskas, D. Kuodytė, R. Valatka, 2014 m.

Rimantas STANKEVIČIUS

Bendradarbiavome įamžinant žydų gelbėtojus

Kai išgirstu šį vardą ir pavardę, pirmiausia atmintyje iškyla 2000 metų rugpjūtis, kai sugrįžęs iš JAV vasaros ekspedicijos, kur rinkau medžiagą apie lietuvių žydų gelbėtojus, pasiprašiau į priėmimą pas tuometę Genocido centro direktorę. Mano radinys Amerikos lietuvių kultūros archyve (ALKA) Putname buvo reikšminga Domo Jasaičio sukauptos archyvinės medžiagos šia tema dalis. D. Jasaitis ketino parašyti išsamią studiją, bet mirtis neleido realizuoti šio tikslo. Kita D. Jasaičio sukauptos medžiagos dalis jau buvo D. Kuodytės vadovaujamo Genocido centro archyvuose. Todėl grįžęs į Vilnių kreipiausi ne į Vilniaus Gaono žydų muziejaus Žydų gelbėtojų skyrių, kuris jau buvo pradėjęs publikacijų žydų gelbėjimo tema spausdinimą pavadinimu „Gyvybę ir duoną nešančios rankos“.

Atrodė, kad racionaliausia buvo sudėti D. Kuodytės ir mano turimą medžiagą į vieną vietą ir tuo pagrindu išleisti knygą. Buvau šiek tiek nustebęs, nes kai atėjau į Centrą ir pateikiau šį pasiūlymą D. Kuodytei, jos reakcijoje neišvydau susižavėjimo ir pritarimo. Palikau savo radinį svarstydamas, ką reikės daryti, jei gausiu neigiamą atsakymą. Bet po savaitės sulaukiau skambučio. Įvertinusi mano parsivežtą iš ALKA lobį, D. Kuodytė entuziastingai sutiko su siūlymu parengti knygą. Pasiskirstėme įsipareigojimus ir kiekvienas dirbome tai, kas priklausė.

Man teko ir įvado knygai rašymas, o Dalia atrinko tai, kas iš dviejų radinių tinka šiai knygai. Rinkinį sudarė tarpusavyje susijusios dalys: išėivijos spaudos publikacijos, gelbėtojų ir gelbėtų žmonių laišakai, prisiminimai, liudijimai. Be didesnių sunkumų 2001 m. rugsėjo mėnesį jau turėjome knygą, kurią pavadino „Išgelbėję pasaulį“. Spalio mėnesį Lietuvos Respublikos mokslų akademijoje, moderuojant akademikui Algirdui Gaižučiui, vyko knygos pristatymas. Jis ilgam įsiminė mums, knygos rengėjams, tuo, kad vyko gana karštos diskusijos. Tuometiniam Lietuvos žydų bendruomenės pirmininkui nelabai patiko knygoje paskelbta kai kuri medžiaga, kur patys gelbėtojai ne visada pozityviai vertino gelbėtų žydų elgesį pokariu. Laimei, tame renginyje buvo ir tokių dalyvių kaip Prezidento Valdo Adamkaus patarėjas Liudas Šmulktys, nuo pokario JAV domėjęsis žydų gelbėjimo tema, JAV lietuvių spaudoje buvo paskelbęs daug straipsnių. Jis argumentavo knygoje paskelbtus teiginius ir atmetė priekaištus knygos sudarytojams. Tad ši knyga mudviem su D. Kuodyte buvo gana savotiškas krikštas. Tuo pačiu „Išgelbėję pasaulį“ tapo bene pirmąja knyga šio Centro veikloje, kuri buvo skirta žydų genocido klausimui. 2004 metais pasirodė knygos versija anglų kalba.

2002 metais jau iš kitos kelionės po JAV parsivežiau ten ką tik anglų kalba pasirodžiusią Hermano Kruko knygą „Paskutinės Lietuvos Jeruzalės dienos. Vilniaus geto ir stovyklų kronikos 1939–1944“. Ilgai nedvejodamas pasiūliau šią knygą D. Kuodytei. Šį kartą jokių dvejonų nebuvo ir 2004 metais turėjome itin vertingą knygą lietuvių kalba, kuri tapo reikšmingu šaltiniu apie Vilniaus geto gyvenimą.

Tais pačiais 2004 metais buvo minimos ir žymios žydų gelbėtojos Onos Šimaitės gimimo 110-osios metinės. Ta proga kreipiausi į tuometinį Vilniaus universiteto rektorių prof. Benediktą Juodką dėl paminklinės lentos įrengimo universiteto erdvėje. Mat įrengti lentą karo metais buvusioje O. Šimaitės gyvenamoje vietoje Savičiaus gatvėje Nr. 13 tuo metu nebuvo galima, nes vyko ginčas dėl namo nuosavybės. Rektorius be ilgų diskusijų sutiko įamžinti buvusios universiteto bibliotekos darbuotojos, itin reikšmingai pasižymėjusios

teikiant pagalbą Vilniaus geto žydams, atminimą. Bet lentos pagaminimo, išlaidų apmokėjimo reikalus paliko idėjos iniciatoriui. Žinoma, džiaugiausi ir tuo. Kai apie tai sužinojo D. Kuodytė, ji pati pasisiūlė, kad paminklinės lentos iškiliai žydų gelbėtojai išlaidos būtų padengtos ne vien iš iniciatoriaus, o ir iš Centro lėšų.

2004 m. balandžio 9 d. Vilniaus universiteto Daukanto kiemelyje dalyvaujant l. e. Seimo Pirmininko pareigas einančiam Česlovui Juršėnui, Vokietijos Federacinės Respublikos ambasadoriui A. von Romui, Izraelio Valstybės ambasadoriui Gariui Korenui, Seimo Pirmininko pavaduotojui Vyteniui Povilui Andriukaičiui, Seimo nariui prof. Vytautui Landsbergiui, Žydų bendruomenės pirmininkui Simonui Alperavičiui, VU prorektoriumi Jonui Vaitkui, LGGRTC direktorei D. Kuodytei ir kitiems ceremonijos dalyviams buvo atidengta paminklinė lenta O. Šimaitei.

2001 m. gegužės mėnesį į Lietuvą po 57 metų atvyko Vilniuje gimęs, karo baisumus čia patyręs dailininkas Samuelis Bakas. Rudenį įvyko jo darbų paroda „Sugrįžimas“. Į atidarymą iš Bostono atvykęs dailininko bičiulis Bernie Puckeris atsivežė ką tik išleistą S. Bako knygą anglų kalba „Painted in words“ („Nutapyta žodžiais“). Norėjosi, kad ši knyga būtų išleista ir lietuvių kalba. Joje itin vaizdingai ir jautriai aprašomas Vilniaus gyvenimas karo metais, žydų likimas ir vėlesni pasaulinio garso dailininko gyvenimo bei kūrybos laikotarpiai. Nepuoliau tuojau pat pas D. Kuodytę galvodamas, kad daugiau grožinės literatūros dailininko kūrinį turėtų išleisti kuri nors Vilniaus leidykla. Pasiūlęs kelioms leidykloms, gavau skaičiavimus už knygos išleidimą, kurie siekė apvalią tuo metu galiojusios nacionalinės valiutos sumą. Priimtinesnės knygos leidybos paieškų procesas užsitęsė. Ieškoti išeities vėl pabandžiau pramintais keliais – kreipiausi į D. Kuodytę... Knyga pasirodė 2006 metais, pakartotinis leidimas – 2022 metais.

Veždamas pakartotinio leidimo knygos egzempliorių į Bostoną 2023 m. balandžio mėnesį, kur turėjo būti jos autoriaus S. Bako 90-mečiui

skirtos parodos atidarymas, gavau žinią apie Dalius Kuodytės mirtį. Supratau, kad negalėsiu ateiti atsiveikinti su ja ir mintyse padėkoti už tą supratingumą, kilnumą, požiūrio platumą, kuriuos patyriau per netikėtai gimusio mūsų bendradarbiavimo metus.

Akimirka iš konferencijos. Iš kairės R. Stankevičius, P. Kūris ir D. Kuodytė

Gintaras STEPONAVIČIUS

*Kai vertybės ir principai yra svarbiau nei politinis
pragmatizmas*

Su Dalia teko susipažinti, kai 2008-aisiais Algio Kašėtos pakalbinta beigi padrasinta Dalia iš Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro vadovės pareigų pasuko į politiką. Žinojau ją kaip aktyvią rezistencijos kovų ir trėmimų ekspertę, tad jos žingsnis politikoje dalyvauti po liberalų vėliava, ko gero, daug kam buvo netikėtas. Man tai buvo taip pat nedidelė, tiesa, maloni staigmena. Naujo žmogaus atėjimas į nepažįstamą politinę bendruomenę visada yra iššūkis, tad nudžiugino Dalios entuziastingas, o kartu ir dalykiškas įsitraukimas. Pamenu, daugelį papirko jos profesionalus požiūris į savo darbą Seime nuo pat pirmų darbo dienų.

Netrukome suprasti, kad Dalią iki tol pažinojome tik paviršutiniškai - nuo savo politikės veiklos pradžios ji ėmėsi daugeliui liberalų rūpėjusios srities - žmogaus teisių gynimo klausimų. Netrukus įsitikinome, kad jos angažavimas buvo grindžiamas jos giluminiu įsitikinimu ginti žmogaus teises iškeliant jas aukščiau kasdienių politinių diskusijų. Dalios dėka ši tema po ilgesnės pertraukos atsidadė Seimo darbotvarkėje, Žmogaus teisių komiteto, kuriame ji dirbo, svoris išaugo ir įsitvirtino kaip svarbius sprendimus inicijuojantis Seimo darinys. Bendraminčių ir visuomenininkų telkimas žmogaus teisių klausimais tapo Dalios kasdiene veikla ir tai jai sekėsi puikiai. Daugybė viešų iniciatyvų, konferencijų padėjo užmegzti nuoširdų

LR Seimo posėdyje su kolegomis liberalais. Pirmas iš kairės
G. Steponavičius, 2008 m.

dialogą tarp pilietinės visuomenės atstovų ir valdžios institucijų. Mačiau ir džiaugiausi, kaip stiprėja balsas ilgą laiką nepelnytai į užribį nustumtų LGBTQ ir kitų visuomenės grupių. Ir Dalia Kuodytė buvo viena jų artimiausių sąjungininkių ir kovotojų už jų interesus. Kelios labai svarbios asmeninės savybės padėjo Daliai tapti autoritetinga ir gerbiama politike.

Principingumas ir nuoseklumas išskyrė Dalią iš daugelio kitų, viešoje erdvėje veikusių, tarpo. Nebijojo kalbėti temomis, kurių daugelis politikų vengė bijodami būti nesuprasti ar netekti platesnės visuomenės palaikymo. Populiarumo vaikymasis nebuvo būdingas Daliai - ji tiesiog atkakliai gynė vertybes, kuriomis tikėjo pati, kurias

įsipareigojo ginti kartu su dideliu būriu bendraminčių. Nutylėjimai vardan kompromisų ir pragmatinių susitarimų kitais klausimais erzino Dalią, ji nevengė priminti, kad vertybės yra svarbiau nei kasdieniai politinės virtuvės reikalai.

Atvirumas – teigimas to, kuo tiki, ir tiesus Dalios žodis neretai iššaukdavo prieštaros, net pasipiktinimų. Bet daugelis tuo pat metu išlaikė pagarbą Daliai – nes žinai, kad žmogus tiki tuo, ką sako, ir tiki nekonjunktūriškai. Net ir sunkiais momentais ar likusi mažumoje Dalia neatsisakydavo savo pozicijos, galbūt tyliai nurydavo kartėlį, bet nedarė kompromisų su savo sąžine.

Atsakingumas buvo dar viena stipri Dalios savybė. Jei imdavosi darbų – įsigilindavo, ruošdavosi rimtai, telkė bendraminčius ir profesionalus, įsitraukiančių žmonių ratas augo – to negalėjai nepastebėti. Kartu augino savo autoritetą jų tarpe. Viešo veikimo srityje tai įpareigoja ir šių žmonių pasitikėjimas – Dalia niekada nesusvyravo. Tai tik stiprino jos vidinį nusiteikimą atsakingai kovoti dėl pamatinių dalykų.

Deja, netikėti įvykiai dažnai pakreipia žmogaus gyvenimą visai kita linkme. Užklupusi liga Dalią išmušė iš vėžių, buvome liudininkai jos sunkios kovos, neretai prasimušdavo aštresnė emocija ar net pyktis. Palaikėme Dalią, kaip galėjome, nepaprastai džiaugėmės, kai atrodė, kad sunkią kovą Dalia laimėjo...

Prisimindamas Dalią daugiau kalbėjau apie jos asmenines savybes, atsiskleidusias, visų pirma, jos daugiau nei dešimtmetį trukusioje profesinėje veikloje – politikoje. Tačiau ir kasdieniame gyvenime ji buvo puiki bičiulė – atidi, palaikanti kitus, nestokojanti erudicijos. Artimesnių žmonių kompanijoje sužibėdavo kaip kompanijos siela. Ir nuolatinis tokio bendravimo palydovas buvo jos šypsena bei nuoširdus juokas.

Juk tokią mes ją ir prisimename, ar ne?

Galina PETROVA- DŽIAUKŠTIENĖ

*Prisiminimai susideda iš nedidelių paveikslėlių,
įsirėžusių atmintin*

Prisimenu Dalią iš televizijos ekrano: ji dalyvauja posėdyje, prašo žodžio, mojuodama ranka, kol pagaliau žodis jai suteikiamas. Tada ranka virsta kumščiu ir ji pradeda energingai kalbėti. Toks buvo pirmasis įspūdis. Negalėjau patikėti, kad galėsime susėsti kartu ir paprastai, moteriškai pabendrauti. Džiaugiausi, kad galėsiu aptarti daug visokių moteriškų dalykų. Pagaliau Vygaudas atvežė Dalią į mūsų butą ir susipažinome.

Paskui susitikome su Dalia ir Vygaudu mūsų studijoje, kur dirbome su Silvestru, brangindami tą laiką, kai liekame studijoje su savo mintimis ir kūryba. Nustebau, kokia laiminga buvo Dalia, padėdama tvarkyti mūsų senus darbus, mačiau, kaip gabena juos iš viršaus žemyn, visa dulkėta: rūbai, rankos, veidas, plaukai... Jai buvo didelis malonumas padėti vyresniems žmonėms tvarkytis, džiaugėsi lyg mažas vaikas. Toks laimingas veidukas.

Studijoje pradėjo domėtis, ką mes darome, kas yra tapyba. Kasdienio gyvenimo akimirkos tapo jai tapybiškos. Palaipsniui, būdama smalsi ir imli, vis daugiau žinojo, orientavosi. Suprato, kad menininkas negali būti verslininku. Ji padėjo atrinkti darbus parodoms, dalyvauti

parodose, kaskart stebino šis noras padėti tokiems žymiai vyresniems žmonėms. Buvome pritrenkti ir dėkingi.

Dalia labai domėjosi pabaltijiečių menininkais, susipažino su jais, nuolat tobulėjo.

Supratau, kad Daliai buvo įdomu susidurti iš arti su tapyba ir tapytojais. Iš Meksikos parvežė man knygą apie Fridą Kalo. Galėjome pakalbėti apie moters vietą mene, feminizmo tematiką. Vienai iš mūsų atrodė, kad moterų jau visur labai daug, kitai – kad galėtų būti daugiau.

Atmintyje Dalia išlieka kaip gabus, smalsus, įvairiapusiškas ir geranoriškas žmogus. Bendravimas buvo labai trumpas, bet labai šiltas, labai patikome viena kitai.

Svečiuose pas Galiną Petrovą ir Silvestrą Džiaukštus, 2011 m.

Vygaudas MEŠKAUSKAS

Mums susitikus Dalia buvo Genocido centro generalinė direktorė, o aš – Kelių tarnybos vadovas.

Piršlybos

Su gitara ir su dainos žodžiais „Pasakyki, panytėle, ar tu mane myli?“ pasipiršau Daliai. Buvo ir žiedas, padarytas iš mudviejų kelionės į Taliną iš šio miesto senamiesčio „cvieko“.

„Na, va, nesulaukiau nė 50-ies ir išteku!“ – juokavo Dalia.

Maistas

Kai susipažinom, Dalia nemokėjo gaminti. Vis klausdavo savo mamos, ar gaminti išmokstama, ar tai paveldima? (mat mama labai skaniai gamina). Po kurio laiko uošvienei galėjau išdidžiai pareikšti, kad išmokiau Dalią puikiai gaminti maistą, nors pats iki šiol taip ir neišmokau. Dalia, paskaičiusi receptų knygą, pradėjo labai skaniai gaminti, nors kaip jai ir dera, dažniausiai nuostabiai improvizuodavo. Ko Dalužė imdavosi, visada siekdavo geriausio rezultato.

Maišas kompromato

2006 metų rugsėjo mėnesį Daliai, kuri tuomet ėjo Genocido centro direktorės pareigas ir buvo Liustracijos komisijos vadovė, buvo perduotas maišas su Lietuvos gyventojų prisipažinimais bendradarbiavus su KGB (52 originalios bylos, daugiau nei 7 tūkstančiai kortelių). Seimas

ir aplinka spaudė Dalią, kad atskleistų tapatybę asmens, pristačiusio šiuos dokumentus. Tuometinis Premjeras Gediminas Kirkilas net pavedė ištirti, kaip tie dokumentai pasiekė Liustracijos komisiją. Daliai buvo grasinama baudžiamąja atsakomybe.

„Vygaudai, ar atneši man į kalėjimą džiūvėsių?“, – klausdavo Dalia, nes apie asmens, atnešusio dokumentus, atskleidimą nebuvo net kalbos. Ji davė Garbės žodį. Ir jeigu ne prokuroro tvirta pozicija, visko galėjo būti...

Po šių įvykių 2007 metais Seimas priėmė specialų įstatymą, pagal kurį asmenys, per nustatytą laiką, savanoriškai atidavę KGB ir kitų sovietinių spec. tarnybų dokumentus, buvo atleisti nuo atsakomybės.

Kelionės

Keliauti mėgdavome su savo mašina, vairuodavome pasikeisdami. Be nuotykių neapsieita – tai mašinos raktas kažkur Vengrijoje nulūžta, tai Italijoje pradeda nutekėti kuras... Kritinės situacijos užsienyje! Bet truputį pavaidinę, kad pykstamės, imdavome spręsti problemas. Ir taip visada – kartu! Daug kam tokios, pilnos nemalonių iššūkių, kelionės, galbūt, baigtųsi skyrybomis, bet mūsų ryšiai tik sustiprėjo.

Knygos

Dalužė visada daug skaitė, net po kelias knygas iškart. Visuose kambariuose pilna knygų. Kai jų pasidarydavo per daug – išdalindavo, o pasigedusi kurios nors – vėl pirkdavo. Mėgo E. M. Remarką, Konfucijų, Gunter Grass, Paul Oppenheimer. Labai norėjo perskaityti Laimos Laučkaitės knygą „Ekspresionizmo raitelė Marina Veriovkina“, bet labai ilgai niekur negalėjo jos surasti, kol galiausiai susisieko su pačia autore. Ji jai atsiuntė elektroninį variantą. Paskutinėmis gyvenimo dienomis, kol dar galėjo, skaitė knygas „Lietuvos menininkės“ ir „Padai pilni vinių“.

Su artimaisiais. Priekyje iš kairės Veronika Meškauskienė,
Algimantas Šemys ir Kazimiera Šemienė. Mikašiūnai, 2011 m.

Parodos

Intensyviai lankydavome įvairias parodas. Kai Dalia susipažino su mano dėde dailininku Silvestru Džiaukštu ir jo žmona dailininke Galina Petrova-Džiaukštiene, iškart rado bendrą kalbą ir kilo abipusės simpatijos.

2012 m. Palangoje, besilankant A. Mončio muziejuje, Daliai kilo mintis surengti Galinos personalinę parodą (mat tetulė ankstesniais laikais daug vasarų praleisdavo kūrybiniuose sambūriuose Palangoje ir daug tapė pajūrio tematika). Tais pačiais metais Dalios rūpesčiu paroda buvo surengta.

2013 m. Dalios iniciatyva susitikus su R. Budriu (tuometiniu Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus vadovu) buvo suorganizuota bendra Džiaukštų retrospektyvinė kūrybos paroda LDM Taikomosios dailės ir dizaino muziejuje.

Spektakliai

Lankydavome ir spektaklius. Deja, vėliau dėl Dalytės sveikatos būklės ilgai truncančiuose būti negalėjome. O iš prastų nesidrovėjome išeiti (bet per pertrauką). (kai Maskvos kažkoks teatras atvežė spektaklį apie Fainą Ranevską(kurią labai mylim).Tokia chaltūra plebėjam!!!)

Zappa

Vieną dieną 2010 m. pas mus atsirado šunelis – korgio mišrūnas. Dalia nutarė jį pavadinti mano gerbiamo roko kompozitoriaus Frank Zappa vardu. Taip mūsų gyvenimą pralinksmino šunelis Zappa. Tai pasislepia po krūmu savo iškastame „bunkeryje“, tai dar kur įlenda, kai mums būtinai reikia išvažiuoti. Ar lankėmės pas Dalios tėvus, ar pas mano mamą, ar užeit pas kaimynus – visur Zapkis su savo reikalavimais ir tvarka.

Dalia su Zappa, 2011 m.

Muzika

Abu mėgom muziką, dažnai lankydavomės Lietuvos nacionalinėje filharmonijoje ir kitur vykstančiuose koncertuose. Senus metus palydėdavome Šv. Jonų bažnyčioje Haidno „Atsisveikinimo simfonija“ su Lietuvos kameriniu orkestru.

Dalia mėgo klausyti Maria Callas, Carl Orff „Carmina Burana“, Chavella Vargas, Mariza, Nina Simone, Jivan Gasparyan, Bobby McFerryan, pastaruoju metu patiko danų grupė „Volbeat“. Dalia klausydavo įvairių muziką. Paskutinėmis Dalios valandomis klausėme Leonard Cohen...

Dalužė buvo tokia stipri dvasiškai, kad net būdamas šalia jos nesupratau, kaip buvo fiziškai nusilpusi.

Vygaudas su Dalia prie jūros, 2013 m.

Marija Aušrinė PAVILIONIENĖ

Laisvės paslaptis yra drąsa

Tai gražūs žodžiai, kuriais, prisimindama anksti iš gyvenimo išėjusią Dalią Kuodytę, siekiu prikelti ją kaip asmenybę. Tik istorikė galėjo pasirinkti šį graikų politiko ir karo veikėjo Periklio posakį savo sudarytai moksleivių rašinių apie Lietuvos istoriją knygai – „Laisvės paslaptis yra drąsa“, 2009, nes taip ji skatino mokinių domėjimąsi savo krašto istorija, be kurios tragizmo gelmės neįmanoma suprasti Lietuvos dabarties kūrimo procesų sudėtingumo.

Daliai kaip laisvai asmenybei buvo labai svarbi drąsa būti savimi; drąsa gyventi ir ginti savo pažiūras; drąsa saugoti savo bendraminčius; drąsa sakyti tiesą apie savo tautą, valstybę, savo šalies ir valstybės istoriją.

Dalia savo studijų ir mokslinio darbo sritimi pasirinko dramatišką Lietuvos istorijos tarpsnį – Sovietų Rusijos Lietuvos okupaciją, Lietuvos žmonių masinius trėmimus į Sibirą, Lietuvos žydų naikinimą, Kauno IX forto istoriją, Lietuvos partizanų laisvės kovas, nes ją domino prieštaringa žmogaus prigimtis. Gėris ir blogis žmoguje, žmogaus žiaurumo, godumo, valdžios troškimo, prisitaikymo prie valdžios ir kitaminčių naikinimo instinktai. Ją domino ir žmogaus intelekto skleidžiama šviesa ir žmogaus dvasios grožis.

Dalią pažinojau kaip Seimo narę, kurią matydavau sėdinčią Seimo salės viduryje – ramią, susikaupusią. Nebuvome artimos draugės, tačiau visada jutau jos dvasinį subtilumą ir jautrumą, taurią, išdidžią vienatvę, drąsą ginti teisingumą, žmogaus teises ir laisves. Visada žinojau, kad Dalia pritaris pažangioms idėjoms ir projektams, nes buvo išmintinga asmenybė, gerbianti žmonių socialinę lygybę, švietimą ir mokslą, tikinti socialiniu gėriu ir žmogaus tobulėjimu.

Tik mirtis suteikia individui galutinį pavidalą, nes žmogui išėjus, suvoki išėjusios asmenybės unikalumo pilnatvę ir jos nesugražinamo praradimo gelmę. Dalia buvo graži asmenybė, kuria galėjai tikėti ir pasitikėti. Kurią prisiminus skaidrėja diena, nyksta politinis lėkštumas ir politinių nesantaikų dulkės. Dalia išėjo, kad amžinai liktų Lietuvos visuomenės istorijoje, kurioje turime pabrėžtinai saugoti garbingas, savo šaliai atsakingai dirbusias asmenybes, nes asmenybės gimdo idėjas, kuria krašto ir visuomenės istoriją.

Nuoširdžiai dėkoju už galimybę prisiminti Dalią Kuodytę.

Su kolegėmis Seime. Iš kairės V. Čmilytė-Nielsen, M. A. Pavilionienė, K. Kuodytė ir O. Valiukevičiūtė 2014 m.

Rūta NORKUTĖ

„Žinai, Rūta, užleidžiu aš savo vietą tam, kuriam dar galima padėti“, – skambutis sustingdė kvapą. Virpančiu balsu vos įstengiau perklausti – „kodėl?“.

„Nes taip yra teisinga“, – nuskambėjo Dalios atsakymas.

Pokalbis vyko per 2022 metų pavasarį VšĮ „Tibeto namai“, kurios viena įkūrėjų ji buvo, organizuojamą Tibeto medicinos ir astrologijos instituto gydytojų vizitą į Lietuvą. Dalia buvo viena iš užsirašiusių į gydytojų konsultaciją. Žinodama, kad vietų skaičius buvo itin ribotas, Dalia nusprendė užleisti savo vietą tam, kas dar turėjo galimybių išgyti.

Jau metai, kai Dalia išdalino save ir pasitraukė. Bet sąlyginai. Jos šviesi siela ir atsidavimas kitiems toliau alsuoja gyvybe ir energija mums, kuriems rūpi iki šiol neišspręsti visuomeniniai klausimai. Žinome apie daugelį veiklų, kuriomis Dalia skatino pilietiškumą, tautinę savimonę, meilę Lietuvai. Tačiau kiek mažiau žinome apie jos indėlį į opią Tibeto temą, kurioje jos aktyvumas ir atkaklumas įžiebė ne vieną iniciatyvą kalbėti ir veikti viešinant dramatišką ir neteisingą užgniaužtos tautos padėtį. Atsiminkime bent kelias iš daugelio šių iniciatyvų.

Būdama Seimo nare Dalia nuo 2008 m. pradėjo vadovauti tarpparlamentinei grupei ryšiams su Tibetu. Jos iniciatyva buvo paruošta ir

Seimo svarstymui teikiama rezoliucija dėl „Tibeto problemos sprendimo“. Rezoliucijos tikslas buvo atkreipti dėmesį į žmogaus teisių padėtį Tibete ir paraginti Kinijos Vyriausybę atnaujinti dialogą su Tibeto parlamentu ir Vyriausybe tremtyje. Tuomet, kaip ir dabar, viešumoje tai buvo labai nepatogus klausimas, kurio eskalavimą gniuždė net pasipriešinimas tarp kolegų partijoje. Deja, bet Seimui pritrūko politinės valios ir rezoliucija nebuvo priimta net po trijų balsavimų. Tačiau dėka Dalios iniciatyvos Tibeto tema įvairiais formatais ir toliau svarstoma aukščiausiose valstybės institucijose.

Malūnų gatve keliaudami į Užupį būtinai kirsite nediduką, jaukų skverą, nusėtą Tibeto simboliais: budistų mandalą, elektros pastotę, Jurgos Ivanauskaitės kūrinių motyvais papuoštą kompoziciją „Prieglobsčio link“, spalvingą inkilėlį, primenantį knygynėlį.

Negalėtume džiaugtis šiuo jaukiu Užupio kampeliu, gavusiu Tibeto skvero pavadinimą, be didžiulių Dalios pastangų. Dar 2008 metais ji aktyviai palaikė iniciatyvą teikti paraišką Vilniaus miesto savivaldybei dėl galimybės įkurti Tibeto skverą. Spaudžiant Kinijos ambasados pareigūnams savivaldybė vilkino klausimo sprendimą. Tik po dvejų metų aktyvaus politikų ir konkrečiai Dalios dalyvavimo Vilniaus miesto savivaldybės tarybos posėdžiuose galiausiai, kelių balsų persvara, buvo priimtas teigiamas sprendimas. Galima sakyti, kad jos proaktyvumo dėka šiandien galime džiaugtis Tibeto skvere kasmet organizuojamais kultūriniais renginiais – pavasarėjant čia tradiciškai minimi Tibeto Naujieji – kuriamos ledo skulptūros; čia vyksta ir Gatvės muzikos dienos, Kultūros nakties renginiai. O 2013-aisiais ir 2018-aisiais skvere lankėsi jo Šventenybė Dalai Lama XIV. Iki šiol čia auga jo pasodinta „Everest“ rūšies obelaitė.

Jo Šventenybės Dalai Lamos XIV vizitus prisiminiau prasmingai – be Dalios prisidėjimo apie juos galėtume tik pasvajoti. Tai labai reikšmingi įvykiai, aiškiai ir atvirai žymintys mūsų palaikymą Kinijos okupuotai Tibeto tautai. Daliai pradėjus vadovauti tarparlamentinei Seimo grupei ryšiams su Tibetu, 2013 m. pavasarį buvo

išsiųstas kvietimas Jo Šventenybei Dalai Lamai XIV trečią kartą atvykti į Lietuvą. Nors panašių veiksmų ėmėsi tiek Vilniaus miesto savivaldybė, tiek visuomeninės Tibeto rėmimo organizacijos, tarparlamentinės grupės kvietimas buvo aukščiausio rango valdžios iniciatyva, išreiškianti Lietuvos paramą Tibetui. Suprantama, kad šis faktas tiesiog įsiutino Kinijos valdžios atstovus – netrukus buvo atšauktas planuotas šalies komercijos viceministro vizitas į Lietuvą. Maža to, buvo oficialiai pareikšta, kad iki metų galo nebus jokių aukšto rango Kinijos pareigūnų vizitų į mūsų šalį. Šiuo atveju politinė valia, kurią skatino Dalia, nugalėjo ekonominį pragmatizmą. Tuo

Su rezoliucija dėl Tibeto prie Prezidentūros, pirma iš dešinės R. Norkutė

metu vyko Lietuvos prekybininkų asociacijos derybos su Kinija (dėl pieno produktų eksporto į tą rinką). Suprantama, kad esant tokiai situacijai derybos nebuvo vaisingos.

Tai tik keli prisiminimai apie Dalią ir jos buvimą kartu su žmonėmis ir veiklomis, sprendžiančiomis opias temas. Atsigręžus atgal, visada matau Dalią ne tik kaip aktyvią politikę, daug nuveikusių Tibeto ir kitoms pilietinėms iniciatyvoms, bet ir kaip artimą draugę, su kuria dalijomės išgyvenimais, viltimis ir siekiais. Esi visada šalia.

Tibeto dvasinis lyderis, Jo Šventenybė Dalai Lama su Dalia apsilankymo Seime metu, 2010 m.

Snieguolė VELIČKIENĖ

JI buvo „kito kalibro“, kaip pasakė mano sūnus jau JAI išėjus.

Įsivaizduoju, kaip JI nusikvatotų, išgirdusi tokį apibūdinimą!

Bet tai tiesa. Kai pirmą kartą išgirdau apie JĄ, nė dorai nežinojau apie ką eina kalba. Mano amžinatilsį vyras su jauduliu prasitarė apie draugo laimę, pasakęs, kad jo tokio laimingo seniai nematęs. Kas tas laimės šaltinis, aš sužinojau kiek vėliau. Pažinties įspūdis buvo stiprus. Kaip kitaip – juk bendravau su ypatingai stipria, gilaus mąstymo, išmintinga ir išraiškinga asmenybe.

DALIA visada mokėjo bendrauti. Visada buvo jautri, giliai jaučianti ir atidi. Pagarbi kitokiai nuomonei, pakanti ir kantri neįprastam požiūriui. Eruditė.

Ach, o kad mes būtume buvę tokie atidūs JOS bėdai! Gal tuomet būtų kitaip? Suku ir suku prisiminimų ratus. Artimas žmogus ligoninėje. Reikalai rimti. DALIOS parama ir ramūs, bet užtikrinti palaikymo žodžiai – kaip gurkšnis tyro vandens.

Vėl bėda – artimasis patyrė traumą. Bauginanti nežinia. DALIOS buvimas šalia, ramūs, paprastai, bet tokie įtaigūs žodžiai: – „Sniega, viskas bus gerai!“, – teikia viltį, ramina ir guodžia.

Artimas žmogus iškeliauja amžinybėn. DALIA šalia. Jautri, bet rami ir racionali JOS pagalba – neįkainojama.

Dalia su Snieguole prie Marienburgo pilies, Lenkija, 2010 m.

...

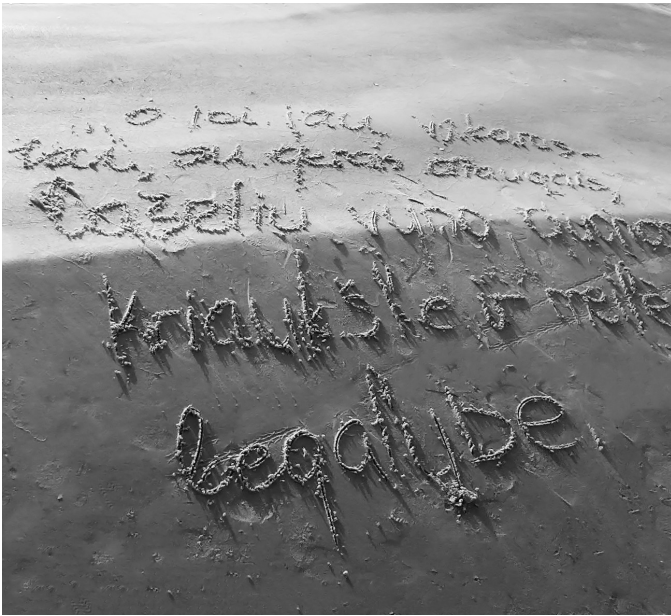
Suserga PATI. Neleidžia to sureikšminti. Visgi, primygtinai aplan-kome JĄ ligoninėje. Dirba kompiuteriu. Šypsosi ir juokauja. Išeiname į skverą pasivaikščioti. Su pasimėgavimu užtraukia dūmą. Netikėtai pasigirsta griežtas balsas – garbaus amžiaus gydytojas „atskaito moralą“ DALIAI dėl rūkymo, argumentuodamas, kad Seimo narė pri-valo rodyti pavyzdį! Stovim, tylim, klausom. Kaip mokinukė, nuleidusi ranką su smilkstančia cigarete, stovi ir JI. Juokiamės ir „reflektuojam“ vėliau.

...

Nepamirštamasis JOS dosnumas. Dalijimasis savo laiku, energija, daiktais, lėšomis. Ir gebėjimas džiaugtis mažais dalykais, netikėtomis akimirkomis, maloniomis smulkmenomis. Nesvarbu, kas ir kur tai bebūtų – kavos puodelis bekeliaujant keturiose mašina ir stabtelėjus panemunėje (iš DALIOS paimtų į kelionę labai gražių puodelių, kad būtų skanu ir malonu!), vyno taurė Lenkijos viešbutuko (gali būti ir kuklaus, bet būtina tvarkingo) kambaryje, greitomis „nučiuptas“ žavus, prieš tai žaviai įtikinus ekipažo vairuotoją, kad merginos tik labai trumpam, ir užbėgus į pakelėje pasitaikiusį „veikals“ ar „sklep“.

Nebėra Tavęs tarp mūsų. Skaudžiai nebėra. Bet gal tebesi ten, kažkur, kitame būvyje, kitokiame lygmenyje, toliau stebindama ir žavėdama savo asmenybės gilumu, jautrumu, didžiadvasiškumu?

...

„Ir kad niekada neateitų vakaras liūdnas. O jei jau vakaras – tai su gerais draugais, lašeliu vyno, duonos kriaušle ir meilės begalybe...“

- Dalia

